

GOD EN GEBOD

Voor de moraal is geen waarborg nodig. Wel de bezieling om te doen wat men juist acht. En die bezieling vindt men in de ontdekking van een levenszin. Maar heeft het leven wel zin?

GOD is dood en wij hebben Hem gedood! Met deze wanhoopskreet wilde Nietzsche in de vorige eeuw de wereld wakker schudden. Het is hem nauwelijks gelukt. De onkerkelijkheid greep meer en meer om zich heen, maar niet het besef van de geestelijke revolutie. De meesten bleven er tamelijk onverschillig onder; anderen zetten de zaak op de oude voet voort: voor hen was ongelof niet veel meer dan Christendom zonder God. Pas in het tweede en derde kwart van de twintigste eeuw begint in Europa – en later ook in (Noord) Amerika – het vermoeden door te dringen dat er iets aan de hand is.

Ook in de rest van de wereld, maar daar leeft men uit andere tradities. De vraag is daar niet minder nijpend; alleen men is er uit de cultuur van animisme, veel-godendom en magie binnengetrepen in de wereld van de dode God. De crisis is er even hevig, maar anders.

Tijdens de teach-in van de VPRO over de dood van God heeft Harry Mulisch beweerd – aldus de redactie van dit blad *) – dat met God de moraal heeft opgehouden te bestaan en dat slechts de vervanging van God door de politieagent ons in het gareel houdt. En de redactie gaat voort met de vraag: 'Heeft Mulisch gelijk en waar zien we God dan voor aan? Voor een al dan niet overleden superpolitie-agent? Of heeft Mulisch ongelijk? En wat is dan de grondslag van de moraal? Aldus de redactie.

Buskes komt in een rubriek van Het Vrije Volk op het drama terug. Ook hij citeert Nietzsche: 'We beseffen niet welke zon we gedooft en welke zee we leeggeschept hebben'. En volgens Buskes trok Mulisch daaruit de konsekwentie, dat hij nu geen grond meer had voor een ethiek, geen motief waar-

om hij niet iemand zou vermoorden. Je zou denken, zegt Buskes, dat de mensen over zo'n uitlating ontzet zouden zijn, maar ze reageerden als op de mededeling, dat de trein van Groningen een half uur vertraging heeft. En nu volgt hier een hele alinea uit het artikel van Buskes: 'De enige, die bewust reageerde, was dr. Constandse, die Mulisch weersprak door het op te nemen voor een autonome moraal. Maar Mulisch had gelijk, toen hij in zijn antwoord aan Constandse zei, dat zo'n moraal misschien voor een elite mogelijk was, maar dan toch alleen voor een elite. Het doet er nu niet toe, wie van de twee gelijk heeft, maar het heeft mij ontsteld, dat het publiek in de zaal blijkbaar niet begreep, dat hier niet twee intellectuelen op een boeiende wijze aan het discussiëren waren, maar dat het in deze discussie ging om de toekomst van de mens en de mensheid'. Geen wonder dat Constandse 'bewust reageerde', want hij behoort tot een beweging, die in Nederland al meer dan twintig jaar in georganiseerde vorm bezig is te antwoorden op de uitdaging: het moderne humanisme.

DE uitdaging is niet zo gloednieuw. Ter Braak stelde in Nederland al Nietzsche's kreet aan de orde. Het moderne humanisme is tegelijk een voortzetting en een antwoord op Ter Braak. De leidende figuren van dit humanisme zijn ten dele in zijn school gevormd (ten dele ook staan ze in de traditie van Leo Polak of Bart de Ligt). Wat zij ontkennen is, dat met 'de dood van God' de moraal heeft opgehouden te bestaan. In deze vorm is dit zelfs een on-zinnige bewering. Moraal als ideëel gedragspatroon is er altijd. Ook als Mulisch zegt dat er voor hem geen motief meer is waarom hij niet iemand zou vermoorden, is dat uitdrukking van een moraal. Ook gangsters hebben een (gangster)moraal. Maar als Mulisch dit geen moraal noemt, dan geeft hij daarmee te kennen dat hij een duidelijke voorstelling heeft van een andere moraal. En opmerkelijk is dat hij – voorzover bekend en tot nu toe – nog niemand vermoord heeft. Misschien had hij er tot op heden geen aanleiding toe.

(Zie verder pag. 4)

Uit 'De vragende mens'. December 1966.

**Uitgave van het
Humanistisch Verbond**

Verschijnt om de veertien dagen

**22ste jaargang nummer 7
1 april 1967**

Hoofdredacteur: dr. H. Bonger

Redactieraad:

mr. dr. M. Rood-de Boer, prof. dr. J.C. Brandt Corstius,
H. Mozes, R. de la Rie, mr. dr. H. J. Roethof

Redactiesecretaris: J. van Straten

Goethelaan 73, Utrecht, telefoon (030) 3 15 63

Administratie, abonnementen en advertenties:

postbus 114, Utrecht, telefoon (030) 2 46 41
giro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag

Abonnementsprijzen per jaar:

voor leden van humanistische organisaties f 7,50

voor niet-leden f 9,50

buitenland f 12,-

Losse nummers f 0,50

In dit nummer o.a.:

J. P. van Praag:
God en Gebod (1 en 4)

H. Bonger:
Prof. van Dooren schetst historie en huidige plaats
van het atheïsme (3)

Casper Vogel:
Drie dagen Coornherthuis (5 en 6)

C. H. Schonk:
Raadsman Dijkstra legt zijn werk neer (6)

No. 7 - 1 april 1967

KRITISCH ALLERLEI

door D. Roethof - Ensing

Rome staat de pil toe

Mevrouw, u leest het goed. Eindelijk staat Rome de pil toe! U had dat nog niet eerder vernomen? Het had u wellicht een pijnlijke biecht gescheeld? Nog afgezien van alle zorg en ellende, die dan niet ontstaan zouden zijn? Ik bedoel: de zorg om de kleintjes en het probleem op menslievende wijze van ze af te komen? Jammer. Maar laat het thans goed tot u doordringen: er is nog hoop!

De hoogste autoriteiten van de stad Rome zijn na maandenlange onderhandelingen met de vereniging voor dierenbescherming eindelijk tot het besluit gekomen, dat de pil het meest geschikte en humane middel is om de dreigende overbevolking van rondzwervende katten in de oude ruïnes van de stad het hoofd te bieden. Oorspronkelijk hadden de vroede vaders alle katten pardoes willen uitroeien, maar dit voornemen veroorzaakte een halve revolutie onder de bevolking, want katten horen al sinds eeuwen tot het stadsbeeld van Rome. Dit zegt het Eindhovens Dagblad.

Het meest humane middel. De mens wikt... en beschikt over het aantal katten, dat in Rome geboren mag worden. De mens wikt, maar beschikt blijkbaar nog niet in deze fraaie stad over het lot van het aantal kinderen dat daar geboren zal worden. Maar komaan, het bericht geeft moed, misschien komt men in Italië nog eens zo ver dat men niet alleen het lot van aanstaande poesjes, maar ook dat van aanstaande wereldburgers zelf in handen meent te mogen nemen. Wie hoopt langs een achterdeurtje tot een accoord met Onze Lieve Heer te kunnen komen heeft het mis, want, zo gaat het blad verder, *'deze pil heeft geen enkele invloed op het organisme van de mens. Het is uitsluitend een kattenpil'*

Stem uit het zuiden

Vooraanstaande humanisten praten vaak met vooraanstaande katholieken en uit hetgeen van die gesprekken naar buiten doordringt, begint bij velen de mening post te vatten: er is iets gaande binnen de heilige Moederkerk. Katholieken gaan ruimer denken, respecteren de mening van anderen, willen samenwerken met andersdenkenden en nemen met name ten aanzien van het geboortevraagstuk en op

het terrein van de echtscheiding afwijkende standpunten in van de doorsnee katholiek van, laat ons zeggen, een jaar of tien geleden.

Tot er een brief binnenkomt, van zo maar een mevrouw uit het zuiden, waarin te lezen staat dat er nog torenhoge verschilpunten bestaan en dat er temidden van vele vooruitstrevende katholieken nog tal van oude pastoors werken, die bijzonder vasthoudend zijn aan 'de' leer en dat het met name de vrouw is, die hiervan het eerst het slachtoffer dreigt te worden: *'de gewoonte om slaaf te zijn en een slavensiel te hebben is er nog, hoe kan dat anders?'*

Ik leef nog in het patriarchaat, buitenshuis lijkt het anders. Aan-gezien ik liever barst dan buig, zullen mijn kinderen het anders zien en toch houden mijn man en ik veel van elkaar. Aan hem kan ik afmeten hoe hier in Tilburg de stand is voor de vrouwenemancipatie en het humanisme. Onze buitenshuis bijdeijds moderne mannen zijn thuis anders, wij vrouwen begrijpen hen ook hierin. Gelukkig is er evolutie. Ik schrijf dit in 1967. Ik moet er van harte om lachen, het aardappeltjes schillen gaat vlugger als je een doel hebt waar je hart en je verstand om vragen.'

Op de vraag of ik deze brief zo maar mocht publiceren, werd geantwoord: 'graag zelfs; mogelijk helpt het voor de vrijheid!'

Dierenbescherming

Naar aanleiding van een stukje in deze rubriek op 4 maart j.l. over het kweken van chinchilla's op overgebleven zolder- of zijkamertjes, mocht ik twee brieven ontvangen, één van een hoofdbestuurslid van de Nederlandsche Vereeniging tot bescherming van dieren en één van het hoofd van de algemene inspectiedienst van deze zelfde vereniging. Er werd namens de algemene inspectiedienst een onderzoek ingesteld op de kwekerij van degene, die de door mij gewraakte advertentie in 'Boer en Tuinder' had geplaatst.

Deze kwekerij bestaat al enige jaren en de eigenaar staat bekend als dierenvriend. Hij is de grondlegger van de chinchilla-kwekerijen in ons land en alle houders van deze dieren staan min of meer onder zijn toezicht, althans hij geeft hun de nodige raadgevingen.

De brief geeft verder een keur van inlichtingen over de vele zorgen die chinchilla's behoeven. Genoemde kweker gaf de Dierenbescherming een lijst met namen en adressen van andere kwekers, om aldaar ook naar de verzorging van deze dieren een onderzoek in te stellen.

Een dergelijke reactie doet mij goed en is veel en veel meer dan ik verwacht had ooit te zullen ontvangen.

Blijft voor een buitenstaander de vraag hoe iemand dieren kan doden die hij met zoveel zorg opfokte en die (volgens de brief) 'lief zijn, wijze dingen doen en geen stank verspreiden...'

Zeehonden

Het hoofdbestuurslid van bovengenoemde vereniging had nog andere pijlen op haar boog, zij sloot een folder in over de mensonterende

toestanden bij het vangen en levend villen van jonge zeehonden. Uit haar brief neem ik gaarne over: *de bewering van een bont-handelaar, die enkele weken geleden in het programma van Willem Duys voor de tv kwam, dat de film expres in scène zou zijn gezet, is pertinent niet waar. Natuurlijk worden niet al deze dieren levend gevild. Laten we hopen dat de meeste inderdaad eerst zijn dood-geslagen, maar over de methode 'kop inslaan' bestaat door de bedrijvers geen enkele zekerheid. Een van de weinige 'verbeteringen' die o.m. de Canadese dierenbescherming heeft weten te bereiken is, dat de knuppels die men wettelijk dient te gebruiken aan vast-gestelde eisen van minimum lengte en gewicht moeten voldoen. Dat wil zeggen: binnen de territoriale wateren van Canada. Wettelijke eisen daarbuiten bestaan niet.*

VOOR WIE DIT LEEST

Gedrukte letters laat ik U hier kijken, maar met mijn warme mond kan ik niet spreken, mijn hete hand uit dit papier niet steken; wat kan ik doen? Ik kan U niet bereiken.

O, als ik troosten kon, dan kon ik wenen. Kom, leg Uw hand op dit papier; mijn huid; verzacht het vreemde door de druk verstenen van het geschreven woord, of spreek het uit.

Menige verzen heb ik al geschreven, ben menigen een vreemdeling gebleven en wien ik griede weet ik niets te geven: liefde is het enige.

Liefde is het meestal ook geweest die mij het potlood in de hand bewoog tot ik mij slapende voorover boog over de woorden die Gij wakkerleest.

Ik zou wel onder deze bladzij willen zijn, en door de letters heen van dit gedicht kijken in Uw lezende gezicht en hunkeren naar het smelten van Uw pijn.

Doe deze woorden niet vergeefs ontwaken, zij kunnen zich hun naaktheid niet vergeven; en laat Uw blik hun innigste niet raken tenzij Gij door de liefde zijt gedreven.

Lees dit dan als een lang verwachte brief, en wees gerust, en vrees niet de gedachte dat U door deze woorden werd gekust: ik heb je zo lief.

LEO VROMAN

Uit: '126 gedichten'. Uitgave: Em. Querido's Uitgeverij N.V.

Prof. van Dooren schetst historie en huidige plaats van het atheïsme

IN een serie *Oekumenische leergang*, uitgave Sjaloom-Odijk – een publicatie van een stichting van die naam, onder een curatorium, waarin o.a. zitting hebben Th. Booy, pater Jelsma, ds Klamer, drs D. de Lange, dr De Valk en dr Vlijm – verscheen les 4 van de vierde cyclus, *Atheïsme*, geschreven door prof. dr. W. van Dooren.

Deze betoogt, dat omdat het atheïsme in de geschiedenis negatief bepaald is, het een zeer verschillende inhoud heeft gehad. Atheïsten zijn meestal mensen geweest, die een ander godsgeleuf hadden, dan het gangbare in een bepaalde periode. De kritiek op de bestaande godsdienst bleef, vóór de achttiende eeuw, in het kader van de godsdienst, men trad niet buiten de leef- en denkwereld van de godsdienst.

In de achttiende eeuw kwamen filosofen naar voren, die zich uitdrukkelijk van de godsdienst distancieerden. De Fransman d'Holbach, die zichzelf een atheïst noemt, schrijft, dat een atheïst een mens is, 'die de drogbeelden en nachtmerries, schadelijk voor het menselijk geslacht, vernietigt om de mensen terug te voeren naar de natuur, de ervaring en de rede.' De atheïsten, fel door de tegenstand van de kerken, komen op voor vrijheid van onderzoek. De kerken zijn voor hen de grote hinderpalen bij de vooruitgang, waaraan zij geloven.

Vele atheïsten, in achttiende en negentiende eeuw zijn niet aan het gevaar ontkomen van een zekere verstarring van hun aanvalshouding, waarbij zij geen oog hadden voor de veranderingen in de godsdienst. Atheïsten konden dogmatisch worden, dogmatischer dan de gelovigen en zij konden de staat gaan beheersen, zoals in Rusland, na de revolutie. De louter negatieve houding, strijd tegen geloof en kerk, kon in de twintigste eeuw veranderen in een houding van respect, niet tegen maar naast de godsdienst. Omdat het atheïsme niet meer zó te strijden heeft voor zijn bestaansrecht kon de tegenstelling atheïsme-godsdienst zuiverder worden, alleen gesteld op het vlak van de levensovertuiging. De moderne theologie heeft óf de stellingname van de atheïsten overgenomen of heeft zich teruggetrokken 'in een steeds meer onneembare, maar tegelijk steeds meer denkbeeldige vesting. Een weinig bekend feit, waar prof. Van Dooren op wijst, is: al in 1802 schreef Hegel, dat het gevoel, waarop de religie van de nieuwe tijd berust, het gevoel is dat God dood is. Hier dus een vervanging van het bovenzinnelijke door het immanente, het aardse, en die gedachte wordt, op dramatische wijze uitgewerkt door Nietzsche, die in *De vrolijke wetenschap* uitroept: 'Wij hebben hem gedood, u en ik! Wij allen zijn zijn moordenaars!' Het geloof aan de christelijke God zal, en die ontwikkeling is niet te stuiten, die móet komen, ongeloofwaardig worden.

Inmiddels waren geloof en wetenschap in conflict gekomen. De ethiek, de leer van goed en kwaad, maakte zich los van de godsdienst en het wereldbeeld van de gelovige, het bijbelse, werd kritisch onderzocht. De evolutiegedachte won veld tegen de opvatting van de onveranderlijkheid der soorten; de projectiegedachte, allermintst nieuw, zette de godsvoorstelling op losse schroeven; de scheppingsmythe werd

als een mythe beschouwd en de bijbelkritiek was een bloeiende tak van wetenschap. Godsdienstig kwam te staan tegenover wetenschappelijk. Voor Freud was de godsdienst niet meer dan een wensdroom, een menselijk verzinsel. Later heeft men langzamerhand ingezien, dat de zaak zo simpel niet is. Gelovigen zagen in, dat veel van hun godsvoorstellingen menselijk waren en atheïsten ontdekten, dat de waarde van de godsdienst niet verdwenen was als men de menselijke oorsprong van de godsvoorstelling had vastgesteld.

Het atheïsme werd, in het marxisme een belangrijke stroming. Beróemd zijn de woorden van Marx over de godsdienst:

'Zij is het opium voor het volk. Het volk wil zijn ellende ontvluchten in een schijnwereld: de opheffing van de religie als het illusoire geluk van het volk is de eis van zijn werkelijk geluk. De eis, de illusies over zijn toestand op te geven, is de eis, een toestand op te geven die illusies nodig heeft. De kritiek op de religie is dus in wezen de kritiek op het jammerdal, waarvan de religie het aureool is.'

De godsdienstige ontwikkeling heeft zich hoe langer hoe meer bevrijd van een gebondenheid aan de heersende maatschappelijke verhoudingen en ook daardoor werd de mogelijkheid tot een zuiverder dialoog tussen atheïsme en geloof groter.

BIJ de genoemde vormen van atheïsme, het wetenschappelijke, het filosofische en het marxistische is, na de Tweede Wereldoorlog, het existentialisme, zoals uitgewerkt door Sartre, verschenen. De mens wil zichzelf zijn; dit mislukt steeds en zijn ideaalbeeld noemt hij God. Maar de mens móet telkens te kort schieten. Hij móet 'mislukken', en hij draagt toch de verantwoordelijkheid. Hij kan niet verzoend, verlost of vergeven worden. Als er menselijk handelen, keuzevrijheid en verantwoordelijkheid is dan kan er geen God zijn.

Maar de ontwikkeling van het denken over de godsdienst gaat toch steeds meer naar het inzicht toe dat het bestaan van God niet bewijsbaar is maar ook niet weerlegbaar. De uitspraken worden steeds minder op hun waarheid getoetst maar op hun waarde.

Een moderne theoloog, Paul van Buren, meent dat de plaats van de godsdienst zeker is: het is een levenshouding, die in een bepaald taalgebruik weerspiegeld wordt. Elk waarheidskriterium wordt echter zo aan het geloof ontnomen zegt Van Dooren. Zijn interessante geschrift eindigt met de volgende passage:

'Ondanks het feit immers, dat de godsdienst zich bij monde van een aantal hedendaagse theologen zo ver heeft teruggetrokken, blijft de godsdienst bestaan. Als men God dood heeft verklaard, Jezus als historische figuur ziet en de bijbel als menselijk geschrift, hoe kan men zich dan toch nog godsdienstig noemen? Het is een vraag die ik als atheïst niet kan beantwoorden.'

Tot zover een summier aankondiging en weergave van een heldere verhandeling over de verschillende vormen van atheïsme in de geschiedenis. Het sekretariaat van de Oekumenische leergang is in Odijk gevestigd. Daar kan men de publicaties bestellen. B.

HIER in huis in een kast hangt een jack. Een beeldig meisjesjack, van een soort waterdicht ribfluweel, in een klein zwart-wit dessin. Verleden jaar heb ik het gekocht met een van de dochters. 't Kind was er wèg van. Ze mocht het natuurlijk meteen aanhouden en stralend kwam ze ermee thuis. De zussen gingen eromheen staan en keken. 'Mm', zei er een, 't is op-art, hè? Weet je dat dat al minstens tien weken 'uit' is? Maar ja, als jij 't nog wil dragen...' Daar stonden we, het jack was 'uit' en geloof me, het is de kast ingegaan en er hoogstens nog drie keer uitgekomen, op heftig aandringen en dreigen van mij, want ik vond het zonde, totdat ik me er ook maar bij neerlegde, want je schijnt het niemand te mogen aandoen, om iets 'uits' te laten dragen.

Aan dit jack dacht ik onmiddellijk, toen ik dat walgelijke verhaal hoorde van het levend villen van jonge zeehondjes. 'Hoe kunnen mensen zoiets doen!' denk je dan, maar dat is dwaas. 't Is een verzuchting, die de laatste vijf en twintig jaar wel vaker geslaakt is en niet de laatste vijf en twintig jaar alleen. Mensen zijn tot de meest onwaarschijnlijke dingen in staat, dat weten we allemaal en als er geld in 't spel is of het een of ander politiek of godsdienstig streven, dan zijn er altijd lieden te vinden, die voor niets staan. In het geval van de zeehonden is een actiecomité in het leven geroepen, 'tot humanisering van de zeehondenvangst'. (Heemstedse dreef 91, Haarlem). 't Is een lofwaardig initiatief en ik wil van alles doen om ze te steunen, maar echt geloven doe ik er niet in, eerlijk gezegd. Er is immers vraag naar zeehondenbont, dus iedereen, die zo gauw mogelijk, zo veel mogelijk geld wil verdienen, kan z'n gang gaan. Waarom zou je je bekommeren om die diertjes, dat is toch immers allemaal flauwe kul! En dat soort moet tot humanisering gebracht worden! Dat kunnen we bij voorbaat wel vergeten.

Het enige machtige wapen is De Mode. Als zeehondenbont 'uit' is, dan zal het precies gaan zoals met het jack in onze kast. Dan kunnen ze hun vellen aan de straatstenen niet meer kwijt en dan heeft ook de jacht geen zin meer.

Eigenlijk zijn wij, vrouwen, ons lang niet genoeg bewust van de macht, die we met ons allen zouden kunnen hebben, als we ons eens echt eensgezind met het een en ander zouden bemoeien. Eéns per jaar is er een wereld-vrouwen-gebedsdag voor de vrede. Zo aandoenlijk, al die vrouwen op de knietjes en zo ongevaarlijk. 't Geeft niets, maar laat ze maar...

Als we nu eens ééns per jaar een dreun op de tafel zouden geven en uitroepen: 'Nou is 't uit, verdomme! We laten onze huizen niet meer in elkaar kinken en we passen ervoor om ons en onze kinderen te laten verminken in die snertoorlogen van jullie! Regel het nu maar eens op een andere manier!'

't Is misschien een stapelgek idee, maar ze zouden wel opkijken, de mannen!

GOD EN GEBOD

(Vervolg van pag. 1)

Blijkbaar bedoelt hij te zeggen dat – na de dood van God – iedere moraal even goed is. Maar dit is in regelrechte strijd met de feiten. Met welke feiten? Met de feiten van de waardering die de mensen steeds weer en overal tot uitdrukking hebben gebracht. Men kan de Griekse cultuur onderzoeken of de Chinese of de Indische: steeds ziet men dat aan een bepaald soort moraal de voorkeur gegeven werd. Er zijn enkele kleine uitzonderingen, bijvoorbeeld de moraal van de Dobu-indianen, maar elke exacte wetenschapsman zal onder de indruk komen van de overweldigende overeenstemming omtrent de voorkeursmoraal in de meest uiteenlopende culturen. Steeds gaat het om twee elementen: de zelfverwerkelijking en de gemeenschap en wel zo, dat ze elkaar wederzijds bepalen; ze vormen in de voorkeursmoraal een onverbreekelijke eenheid. Ook het Christendom met zijn mythe van de éne onsterfelijke God heeft zich daaraan niet kunnen onttrekken: 'Heb Uw naaste lief' en 'Weest dan Gij volmaakt'. De mythe is dood, de moraal is gebleven.

IN deze samenhang is er geen verband tussen God en gebod en is het er nooit geweest. Het is klaarblijkelijk een autonome moraal, d.w.z. een moraal die uitdrukking geeft aan wat in de soort 'mens' zelf (autos) als wet (nomos) van zijn bestaan aanwezig is. Zelfs het Christendom heeft dat niet willen ontkennen. Daarop moet Paulus gedoeld hebben, toen hij sprak over de wet die in de harten (van de heidenen) geschreven is. Deze 'wet' wijst op een voorkeursmoraal, die ieder 'gewoon' mens aanspreekt. Het zijn ook juist de 'gewone' mensen, die dat als vanzelfsprekend motief ervaren. 'Daaraan doe ik niet mee'; 'het is toch ook een mens'; 'ik kon hem toch niet in de steek laten': dat zijn allemaal uitdrukkingen van wat de humanist een niet willekeurig waardebesef noemt. Dat is niet de kant en klare kennis van 'eeuwige' waarden, maar het vermogen tot waarderen, dat in een voorkeursmoraal tot uiting komt. Maar is die voorkeur dan niet iets wat via de culturele traditie aangeleerd wordt? Ten dele zeker, maar ten eerste kan men niets leren wat niet in de aard van het beestje ligt (een aap leert nooit spreken; een papegaai trouwens ook niet). En ten tweede is de culturele traditie, let wel niet alleen in het Westen, maar ook in China en India, zelf mede de neerslag van menselijke voorkeuren door de eeuwen heen.

In zoverre slaat Mulisch' kritiek, dat een autonome moraal alleen voor een elite misschien mogelijk is, feitelijk nergens op. Het is zomaar een bewering en klaarblijkelijk een onjuiste bewering. Misschien bedoelt hij

dat de mensen zich dikwijls niet storen aan hun eigen moraal. Maar dat is en was ook bij de Christen het geval; het is geen kenmerk van een autonome moraal, integendeel. Iets anders is het hoe deze moraal te rechtvaardigen is. Dat brengt ons van het gebied van de praktische moraal naar dat van de wetenschappelijke ethiek. Toch zullen ook daar de praktische feiten uitgangspunt moeten blijven. In een kritische beschrijving van het menselijk bestaan zal duidelijk gemaakt moeten worden, welk kernverschijnsel van het menszijn zich eigenlijk in de moraal uitdrukt en hoe de feitelijke moraal vanuit die kern weer gekritiseerd, gezuiverd en vernieuwd kan worden. Humanisten hebben als zodanig wel het objectiviteitsbeginsel aangegeven. Anderen spreken van zelfbestemming in samenleving. Daarmee pogen ze een grondslag van menselijke voorkeursmoraal aan te geven.

Zijn we nu klaar? Volstrekt niet. Hier begint het pas. 'De dood van God' in de Westerse wereld, ook volgens de moderne theologen, is niet allereerst een kwestie van moraal. Als er al sprake is van morele ontreddeering, dan wordt die niet veroorzaakt door 'de dood van God', maar door dezelfde krachten van wetenschap en techniek, die ook de Godsvoorstelling ondermijnd hebben.

We leven in een komplette revolutie. De wereld van nu verschilt meer van de wereld van vijftig jaar geleden, dan de wereld toen van die van vijfduizend jaar geleden. Kennen en kunnen hebben een volkomen nieuw klimaat geschapen. De levenspatronen van vroeger passen eenvoudig niet meer op onze tijd. Een nieuwe moraal is nodig. Maar hebben we de fut, de spankracht tot het verwerkelijken van een nieuwe moraal? Waartoe eigenlijk? Waarom zouden we ons druk maken in een ogenschijnlijk zinloos bestaan? God is dood en wij hebben Hem gedood, riep Nietzsche uit. Is er nog een boven en een onder? Sindsdien hebben de pioniers geworsteld met de vraag van de afwezige God. Maar is God afwezig? Is er een lege plaats waar God zou moeten zijn? Het antwoord van de humanist is: neen.

NIET dat hij die plaats vult met iets anders, maar hij erkent die lege plaats niet. Hij stelt zich doelbewust op in een wereld die zonder God volledig is. Hij geeft niet een ander antwoord op dezelfde vragen die het Christendom stelt, maar hij stelt andere vragen. Namelijk: hoe kunnen mensen in een ogenschijnlijk zinloos bestaan een leven leiden dat de moeite – en wat voor moeite! – waard is. Daardoor vertegenwoordigt het humanisme een fundamenteel non-conformisme in een samenleving van elkaar heel conformis-

tisch napratende quasi non-conformisten. God was voor de gelovigen niet alleen de schepper van hemel en aarde, maar ook de waarborg voor de moraal en voor de zin van het leven. Voor die moraal is geen waarborg nodig. Wel de bezieling om te doen wat men juist acht. En die bezieling vindt men in de ontdekking van een levenszin. Maar heeft het leven wel zin?

Wat zou een humanist weten te zeggen over de zin van het leven? Als ik een spijker in de muur sla, dan is de zin daarvan dat ik er een schilderij aan kan ophangen. Zin is hier verwant met doel. Zo'n levensdoel zou de humanist misschien kunnen vermoeden, maar zeker niet exact aanwijzen. Maar ook een concert, een toneelstuk, een happening, een voetbalmatch, een samenzijn van mensen hebben zin. Wat voor zin? Geen zin in de betekenis van een aanwijsbaar doel. En toch kunnen ze volkomen bevredigen. Zij kunnen zo zijn dat men niet naar meer vraagt. Ze dragen hun zin in zichzelf. En in deze betekenis kan een humanist ook spreken over de levenszin. De vraag wordt dan of er een wijze van leven mogelijk is, die dat leven de moeite waard maakt, ondanks alle barre ellende; een leven dat zijn zin in zichzelf draagt, ondanks afgronden van leed, schuld, wanhoop en eenzaamheid. Kan men zo leven, dat men met Henriëtte Roland Holst kan zeggen: 'Ja, er ligt ook vreugd in deze pijn'?

EEN dergelijke wijze van leven, als die er is, kan men niemand aanpraten. Ieder mens zal zelf een antwoord op deze uitdaging moeten vinden. Hij zal daarbij alleen in de ervaring aanwijzingen kunnen vinden. In zijn eigen ervaring en in de ervaring van de mensen door de eeuwen heen, hier en elders. Het humanisme kan daarbij fungeren als een appel tot echtheid in het experiment van het menselijk bestaan. En het kan ook een antwoord aan de orde stellen. Niet een pasklaar antwoord, dat men alleen maar hoeft toe te passen om het te kunnen gebruiken, maar een verwijzing naar de vorm, waarin mensen overal en altijd dit avontuur zijn aangegaan. En welke vorm van leven is dat dan? Een leven dat gericht is op zelfbestemming in samenleving. Dit motief is aldus niet alleen een grondslag van moraal, maar tegelijk een zingeving in het leven. De mens is een onbepaald wezen: hij kan alle kanten uit. Maar een humanist meent dat hij zichzelf verwerkelijkend in echte gemeenschap het experiment, het avontuur van het menselijk bestaan vorm kan geven als een ménselijk experiment, een ménselijk avontuur, dat zijn moraliteit én zijn zin in zichzelf draagt.

J. P. VAN PRAAG

Drie dagen Coornherthuis

Dit artikel van (militair) Casper Vogel hebben wij met toestemming van de redactie van Het Algemeen Handelsblad overgenomen uit het bijvoegsel Supplement.

'HEIDENEN, humanisten, heiligen, atheïsten, stalinisten, boeddhisten, animisten, Nederlanders, katholieken, vrijmetselaars, antroposofen, gekken, wijzen, sofisten en vele anderen zijn allemaal beste braven mensen, of niet.' Dat is natuurlijk een standpunt. Evenals: 'Beter 3 days humanist dan één dag infanterist', of het eenvoudige credo: 'In this world of ordinary people thank heaven there's me!'

Iedere dienstplichtige wapenrokdruager die in ons leger geestelijk begeleid wordt door dominee (zeg maar dominee), aalmoezenier (aal) of -humanistisch - raadsman (laatste aanwinst), heeft er recht op in zijn diensttijd tweemaal drie dagen uit de maalstroom te stappen en zich terug te trekken in een militair tehuis, waar hij geestelijk 'in retraite' gaat.

Wie meent dat de gemiddelde soldaat daar in meditatie verzonken is over de leer der laatste dingen, heeft het over het algemeen mis. Er wordt, naast film, excursies en lezingen, druk gediscussieerd over noem maar op wat voor de gemiddelde 20-jarige van belang is: verloving, huwelijk en wat daarbij uit de hand kan lopen, levensovertuiging, God, provo, doodstraf, opvoeding, pil, geen pil, kunst of gewoon: in dienst zijn en bij voorbeeld het nut of de wenselijkheid daarvan betwijfelen.

Gastenboek

Voor wie een paar impressies wil, spreekt het gastenboek van het humanistisch vormingshuis voor militairen 'Het Coornherthuis' boekdelen, waarin de allereerste uitspraak misschien nog wel deze is: 'Wie een kuil graaft voor een humanist wordt moe', verzuchting van de enige hospik van het UNO-bataljon met commando-opleiding. 'Met grote balen nog 88 days.' En waar even later met voldoening wordt geconstateerd: 'We pikten het hier wel'; was getekend: 'de enig echte stomp stoter' en bekrachtigd door 'de leipste vos van de armee, met bevrijdingsdag in zicht.'

Dit gastenboek leert voornamelijk twee dingen: welke herinneringen men aan het driedaags verblijf bewaart (vrijwel zonder uitzondering positief) en de eenzijdige humor van Jan Soldaat, de naamloze die zich anderhalf jaar aan de burgermaatschappij, meisje, verloofde en andere dierbaren en werkring-met-vooruitzichten onttrokken voelt en in alles uitdrukking geeft aan het Ene Grote Heilige Verlangen: afzwaaien.

Hier praat de burgerlijk-sociaal min of meer ontheemde veel en lang over maatschappelijke problemen en dat levert een kleurrijk en geschakeerd beeld op: de geruisloze botsing tussen het onder volledige militaire verzorging vallen en in burgerkleding praten over zeer on-militaire zaken; een gebeuren, dat, normaal gesproken, zijn weerslag vindt in inscripties op tafels, banken, muren en toiletdeuren, de laatste meestal van gekruid tot zeer gepeperd.

Het Grote Verlangen komt in de discussies natuurlijk nauwelijks ter sprake; dan gedragen wij ons immers als volwassenen (moeilijk hoor...), die van wanten weten. Maar wanneer we - zoals iedere groep - een bijdrage leveren aan het gastenboek en wij - wie kent onze naam tussen de honderden andere? - een persoonlijk getuigenis mogen afleggen, is dat er, naast een herinnering aan het Coornherthuis ('Sterft, gij oude gedachten', 'In deze drie dagen werd mij het humanistisch standpunt op vruchtbare wijze uiteengezet') slechts één: nog zoveel dagen (days, zegt een goed soldaat).

Jargon

De schuchtere burger die voor het eerst een kazerne kwam binnenschuifelen, zag twee weken zijn huis niet en verwerd van oliebol na twee maanden tot filler en na een louteringsperiode van een jaar tot oude stomp ('Ouwe reut heeft balen'), 'ouwe joekel', of zelfs 'super ouwe Nato-peuk'.

Dit jargon van een zware shag rokende mannen-gemeenschap is gelardeerd met ruige, hoekige woorden (Engels vaak) en mist zijn deprimerende uitwerking op de verse oliebol niet, immers: het morele gezag wordt volledig gebaseerd op het aantal dagen dat nog rest. Meelinten worden iedere dag een centimeter afgeknipt, verstelbare prentbriefkaarten elke ochtend om 6 uur nauwkeurig bijgehouden en luidkeels wordt op de meest onverwachte momenten met zeer veel voldoening vastgesteld hoeveel dagen de joekel, stomp of peuk van 'moeder-de-vrouw', 'Mien' en het zo verbeide 'kleffe burgerbestaan' verwijderd is.

Slechts 'de ouwen', dat zijn mensen van de eigen lichtingsploeg, die er dus al even lang in zitten, vinden in hun door de wol geverfde ogen genade en collegiale bescherming. Niemand zal gedogen, dat er aan 'zijn lichting' getornd wordt.

Verruiming

Drie dagen geen dienst doen - dit alleen al werkt verademend. Geestelijke verzorging lijkt nu opeens niet zoveel met de dienst te maken te hebben, omdat zij hier volledig de ruimte krijgt die zij nodig heeft.

De voor velen nog altijd pijnlijke confrontatie met God en oorlog, de zoetige geur waarmee godsdienst voor hen omringd is en die zo moeilijk op te snuiven is in een omgeving van anderhalf jaar veel moeten en weinig mogen, valt hier weg en leert daarom eens te meer, dat de confessionele geestelijke verzorging (gevo) in de kazerne volgens een ander patroon moet gaan dan voorheen, een wezenlijk ander karakter krijgen, wil zij uiteindelijk niet in een steeds verder gaande ongeïnteresseerdheid verzanden.

De gemiddelde soldaat verlangt op zijn wekelijkse gevo-les niet in de eerste plaats naar God en Leer, maar veeleer naar gewone wereldse zaken, die hem direct zelf aangaan. Zijn persoonlijke dagelijkse problematiek raakt hem veel meer en hij voelt altijd in de eerste plaats behoefte daarover van anderen te horen, zo er toch geluisterd moet worden. Zijn eigen actualiteit spreekt verreweg het sterkst en hij verlangt juist op dit terrein naar antwoorden. Dominee en aalmoezenier hebben dit natuurlijk al lang ingezien, maar toch komen zij voor velen niet direct genoeg over en dit is het begin van veel innerlijke weerstand.

Met de intrede van de humanistische geestelijke verzorging, nu ruim twee jaar geleden, kwam daar langzaam maar zeker verandering in. In zekere zin hebben de raadsleden met hun methode als 'pressure-group' gewerkt en dat is niet minder dan vanzelfsprekend. Zij immers leren, naast het gevoel, de rede als werktuig en wapen te hanteren; ze hebben geen bijbel als gespreksbasis, maar de mens, de dienstplichtige soldaat zelf.

Tussen het probleem en een antwoord staat de vragensteller zelf en niemand of niets anders; het gesprek, contact met anderen, kan hem daarbij slechts behulpzaam zijn.

Hoe moeilijk en voor velen afschrikwekkend deze weg naar leven met je zelf en anderen ook is, steeds meer godsdienstig-daklozen zoeken hem.

In het Coornherthuis is niet het peil van de discussies in de eerste plaats verheugend, maar het aantal bezoekers dat eraan deelneemt. En de eerlijke communicatie die bereikt wordt; tot veler verrassing vaak.

Humanisme

Adjunct-directeur A. Struyk (36, met de baard van een rabbi en het timbre en de uitgangsenen van een dagsluiter) geeft toe, dat het soort jongens dat onder de humanistische geestelijke verzorging valt, zich qua interesse gunstig onderscheidt van alle anderen.

Zij hebben dat immers per se gewild en er ook iets voor moeten doen. Want in tegenstelling tot protestantse en rooms-katholieke gevo, waar men bij minderjarigheid (en dat betreft het gros van de rekruten) met een duidelijke verklaring van de ouders in de hand te kennen moet geven, van de lessen vrijgesteld te willen worden, als men er geen prijs meer op stelt; moet men, indien men naar de raadsman toe wil, nog steeds een dergelijke verklaring overleggen, maar nu dat men wél mag.

Grof gesteld: vóór hij het weet zit de rekrut bij dominee of aalmoezenier en moet hij alle moeite doen om er - desgewenst natuurlijk -

(Zie verder pag. 6)

‘Het aanmatigende brein’

DE eerzucht van de psychiater A. T. W. Simeons, die het boek ‘Het aanmatigende brein’ – uitgave: Pantoskoop, wetenschappelijke uitgeverij, Amsterdam – schreef, was niet bevredigd toen hij op bevattelijke wijze onze kennis over psychosomatische ziekten voor leken had samengevat. Hij wilde meer en bracht de theorie over het ontstaan van deze ziekten (denkt u maar aan hoge bloeddruk, maagzweer, asthma, sommige dikke-darm-ziekten, enkele hartziekten) samen met een brok cultuurgeschiedenis en met de evolutie-leer.

De evolutieleer heeft ons geleerd dat in de reeks der zoogdieren de mens gekenmerkt wordt door een groei van zijn hersenen, die zich duidelijk onderscheidt van de groei bij andere, lagere zoogdieren. Terwijl de zogenaamde stam der hersenen niet zoveel verandert (meer dan Simeons doet vermoeden) wordt de schors steeds omvangrijker. Met latijnse termen: het diencephalon, ook wel tussen-hersenen genoemd, blijft ongeveer gelijk, maar de cortex – de schors – wordt steeds belangrijker. Na deze vrij ongenueerde vereenvoudiging wijst de auteur erop, dat de tussenhersen met het gevoelsleven (eventueel instinctleven, vegetatieve leven) te maken hebben, terwijl de schors met het denken te maken heeft. Met een beetje moeite kan men dit wel plaatsen.

De volgende schematisering wil dat de psychosomatische ziekten ontstaan door conflicten tussen gevoelsleven en denken. De conclusie is dan dat de psychosomatische ziekten ontstaan door gebrek aan harmonie tussen cortex en diencephalon. Om deze stelling aan de man te brengen brengt Simeons zowel cortex als diencephalon als handelende, denkende, mokkende, gefrustreerde en agressieve figuren ten tonele. Het diencephalon wrekt zich op de cortex, die hem tekort heeft gedaan: als resultaat krijgt de patiënt te hoge bloeddruk.

Door al deze beeldspraak ontstaat een verhaal dat inderdaad wel leesbaar is en begrijpelijk. Als zodanig heb ik ook niet zoveel bezwaren: het is heel moeilijk leken iets duidelijk te maken over de ingewikkelde processen, die ons geestelijk en lichamelijk gezondzijn beïnvloeden. Het wordt echter iets bedenkelijker wanneer de schrijver deze didactische procedure nog eens met levensbeschouwelijke inzichten gaat vermengen, wanneer hij er de mensheidsgeschiedenis, de cultuurfilosofie en weet ik wat niet al bij haalt. Zijn slotconclusie is telkens weer: de cortex is aanmatigend, het diencephalon is de verdrukte onschuld.

Deze conclusie, ogenschijnlijk soliede gebaseerd op wetenschappelijke feiten, is in wezen ingegeven door een zeer bepaalde mij hoogst onsympathieke levensbeschouwing. Moeten we nu werkelijk het denken systematisch verfoeien en het instinct- en gevoelsleven verheerlijken? De cortex, het denken is aanmatigend: akkoord, soms tyranniek en verblindend, maar kan hetzelfde niet van gevoel en instinct gezegd worden? Hoe moeten we de stem van het bloed betitelen? Geen wonder dat de schrijver de godsdienst als één van de beste middelen tegen de verbreiding der psychosomatische ziekten beschouwt: daar komt ons instinct ten minste tot zijn recht. Dit is geen evenwichtige, harmonische theorie.

De schrijver zou kunnen weten dat beide – denken en gevoel – aanmatigend kunnen zijn, dat beide met elkaar in harmonie moeten komen wil een mens innerlijke en uiterlijke vrede vinden. Moge het waar zijn dat bij tyrannie van het denken onze innerlijke vrede zoek raakt, bij tyrannie van het instinctleven verliezen wij de uiterlijke vrede. Geen van beide is aanbevelenswaardig.

V. W. D. SCHENK

Lezingen voor de radio

Uitzendingen van het Humanistisch Verbond
Maandag 3 april 19.40 uur: J. P. van Praag:
‘Wat betekent het?’ (Hilv. I).

Vrijdag 7 april 22.25 uur: Kort kommentaar
(Hilv. II).

Maandag 10 april 19.40 uur: mevr. M. Roodde Boer: ‘Modern Mensbeeld’ (Hilv. I).

Vrijdag 14 april 22.25 uur: Kort kommentaar
(Hilv. II).

Voorts vragen wij uw aandacht voor de A.V.R.O.-uitzending op dinsdag 11 april 19.05 uur: Ontmoeting der levensovertuigingen.

Raadsman Dijkstra legt zijn werk neer

HET is geen gewoonte dat we er in Mens en Wereld aandacht aan schenken als een raadsman zijn werk neerlegt. In het langzamerhand zeer groot geworden korps van vrijwillige geestelijke raadslieden komt dat uiteraard herhaaldelijk voor. Maar we doen niemand tekort als we het bij het vertrek van Dijkstra wel doen. Hij behoort tot de pioniers van de humanistische geestelijke verzorging. En weinigen hebben daarin zo’n lange en veelzijdige staat van dienst als hij. Zijn hoge leeftijd heeft hem doen besluiten zich nu terug te trekken.

’t Is al weer haast grijs verleden toen hij als raadsman in de arbeiderskampen begon. En aan hem werd al aanstonds ’t moeilijkste kamp toevertrouwd. ’t Was het z.g. revalidatiekamp, waarin alleen arbeiders zaten die vanwege wangedrag niet in de andere kampen gehandhaafd konden worden. Met bijzondere tact en kundigheid heeft hij met deze mensen goed werk gedaan en veel voor hen betekend. Hij mocht – van de mannen – geen week overslaan. Daarna en daarnaast heeft hij, weer als een der eersten, in de plaatselijke geestelijke verzorging gediend en zijn terrein ging zich al gauw buiten zijn gemeenschap Drachten tot geheel Friesland uitstrekken. In feite was hij de eerste gewestelijke G.R. En toen hij na zijn pensionering uit zijn woonplaats Beetsterzwaag naar

elders vertrok gaf hij ’t nog niet op. Hij werd de geestelijke raadsman van de Gemeenschap Arnhem.

In het noorden van het land, waar daar grote behoefte aan was, heeft hij bovendien, samen met anderen, het uitvaartwerk opgezet. En daarmee is de respectabele lijst van zijn G.V.-activiteiten nog niet voltooid. Hij werkte ook mee aan de scholing van de raadslieden voor de arbeiderskampen. De raadslieden herinneren zich nog met een zekere weemoed de vele goede bijeenkomsten onder zijn leiding en in zijn huis.

Wie zich dan bovendien nog realiseert dat hij naast dit alles ook jarenlang voorzitter was van de gemeenschap Drachten van het H.V., die heeft een beeld van de consequenties die bij Dijkstra het humanisme had voor de levenspraktijk.

Zeer velen hebben steun bij hem gevonden in hun levensproblematiek. Verscheidene raadslieden hebben aan hem een stuk van hun scholing en inzicht te danken. Mogen wij jou, Dijkstra, daarvoor onze dank en waardering betuigen, nu je uit de kring van onze raadslieden vertrekt. En laat die dank dan ook uitgaan naar je vrouw, die ons in vele raadsliedenconferenties steeds zo gastvrij ontving.

C. H. SCHONK

Drie dagen Coornherthuis

(Vervolg van pag. 5)

weg te komen, terwijl hij diezelfde moeite moet doen om bij de raadsman toégelaten te worden, maar er zonder omhaal vertrekken mag.

Deze op z’n minst bevreemdend te noemen gang van zaken neemt de heer Struyk nogal laconiek op. Het is immers gebleken, dat de belangstelling voor geestelijke verzorging vanwege het Humanistisch Verbond niettemin steeds stijgende is.

Peuken en joekels

Het is vrijdag, 4 uur.

Proefhuwelijk, provo-denkrant, avant-gardisme in de kunst, pornografie, communicatie in dienst, geboortenbeperking, de leefbaarheid van ons land over ’n paar jaar, ‘Is oorlog niet uit de tijd?’, ‘Heeft men een levensovertuiging nodig?’ plus op z’n minst tien andere onderwerpen stonden drie dagen op het lijstje. De volgende drie dagen zouden het er weer andere zijn, maar iedere keer opnieuw: een graadmeter van de persoonlijke actualiteit van een stelletje ouwe

stompen, fillers, zandhazen, peuken, stoters of joekels.

Of liever gezegd: gewone jongens van om en nabij de twintig, die bezig zijn zich zelf in een heleboel dingen te vinden.

Zojuist zijn de heren weer bedankt en in alle richtingen verdwenen. Maandag weer dezelfde sleur. Hoelang nog?

Maandag ook: een nieuwe groep van drie dagen. Andere onderwerpen, andere mensen, nieuwe ideeën, nieuwe gezichtspunten.

Slechts op één punt zal alles wel bij het oude blijven – er komen altijd toch weer twee soorten mensen. Eén waarvan een onbewust vertegenwoordiger openhartig in het gastenboek verzuchtte: ‘Het ging wel es boven de pet: liever lag ik hiernaast in bed’; en het andere, gelukkig talrijker soort, waarvan iemand, tegen de verdrukking in, nog net op de rand van de bladzijde nuchter en laconiek kwijt kon:

‘Hier werd ik aangezet tot dieper denken over het leven; dat u hetzelfde moogt ervaren.’

CASPER VÖGEL

IK denk er ZO over

Zondagmorgen kwart voor tien

HET is al weer geruime tijd geleden dat het humanistisch kwartiertje in onze vaderlandse zondagmorgenether een bijna even geruisloze als plotselinge dood stierf. Er was even iets van een protest, maar wat vanwege het Verbond naar voren werd gebracht en de wijze waarop stond in geen verhouding tot het belang van de zaak. En sindsdien dreigt deze zorgvuldig omzwachtelde kwetsuur ongemerkt te verhar- den tot een lelijk lidteken, dat men liefst ver- borgen houdt en waar de verantwoordelijke personen niet gaarne aan herinnerd worden.

Is het een kwestie ook van onderschatting? Is ons bestuur zich er te weinig van bewust dat die radio-uitzending op de zondagmorgen ons belangrijkste, om niet te zeggen ons enige ver- bindingskanaal was met de wereld buiten het Verbond? En dat daarom die uitzendingen, hoe- wel ze uiteraard relatief weinig hoofdbrekens, geld en energie van de verbondsorganen verg- den, veel belangrijker waren, althans veel on- misbaar dan welke andere activiteit ook, die het H.V. in de loop der jaren is gaan ont- plooiën? Voor zover de buitenwereld – en daar- mee bedoel ik dan niet overheidsinstanties, maar het grote publiek – van het humanisme en van het H.V. überhaupt iets weet of zich daarvan een beeld vormde, was dit nagenoeg uitsluitend aan het zondagmorgenkwartiertje te danken. Tegenover het verlies van dit spreek- gestoelte betekent de zendtijd op maandag en vrijdag nauwelijks een compensatie. Juist het tijdstip van zondagmorgen kwart voor tien had door zijn geschiktheid voor het doel en door de gevestigde traditie een unieke waarde.

Ik moet bekennen dat ik niet precies meer weet hoe het zo gekomen is en welke instanties hier- in de hand hebben gehad. Maar dat is dan de schuld van hen, die verzuimden ons hierover duidelijk en volledig voor te lichten en net zo lang op dit aambeeld te blijven hameren tot de- ze ernstige discriminatie ongedaan zou zijn ge- maakt. Want niettegenstaande de in het Ver- bond meermalen geuite beweringen van het tegendeel, ben ik van mening dat de neiging tot discriminatie van de ongodsdienstige bevol- kingsgroep nog lang niet is verdwenen en de onderhavige speldeprik is er een voorbeeld van. En aan wie wij dit te danken hebben? Ik weet het niet. Is het ministeriële willekeur? Tegen- werking van kerkelijke autoriteiten? Of is het misschien de VARA, die nu niet als officiële zendtijd wil afstaan, wat ze vroeger vrijwillig ter beschikking stelde? Hoe dan ook, discrimi- natie blijft discriminatie, van welke kant het ook komt. Maar dat deze situatie rustig blijft be- staan, zonder dat er iets aan wordt gedaan en zelfs zonder dat erover wordt gesproken, vind ik ongehoord en onbegrijpelijk.

Met toenemende verbazing ben ik mij blijven afvragen of nu eindelijk eens iemand het woord zou nemen of de pen om te zeggen dat het zo niet langer gaat en dat er iets moet gebeuren. Dat er actie moet komen en opening van za- ken. Niet morgen, maar vandaag, want er is al te veel tijd verloren gegaan. Ik hoop dat veel lezers op dit appel zullen reageren en dat – an- ders dan ten aanzien van mijn betoog over de oorlogsmisdadigers het geval was – de betui- gingen van instemming ver in de meerderheid zullen zijn.

H. THESINGH

(Voor inlichtingen over het standpunt van het hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond ten aanzien van deze inderdaad onbevredigende zaak zij verwezen naar het hoofdartikel in Mens en Wereld van 1 oktober 1966 'Dank

aan de VARA, wrevel over zendtijdverdeling'; naar artikelen en berichten daarover in ons blad van 15 oktober 1966, 12 november 1966, 26 november 1966, 10 december 1966 en 7 ja- nuari 1967. Ook verschenen artikelen, waarin dat standpunt werd verklaard, in In en Om van januari 1967, en in het Woord van de Week van 30 oktober en 26 december 1966. De claim, die het Humanistisch Verbond heeft op de zendtijd op zondagmorgen blijft intussen nog steeds gehandhaafd).

Nederlandse kampbeulen (2)

MEN kent de Nederlandse zegswijze 'men moet maar durven! De 'durf' die hier bedoeld wordt is geen echte moed, maar 'euvele' moed, dat is: *slechte* moed. Daarvan bezit J. B. (zie zijn ingezonden stuk in M & W van 4 maart) een ruime portie. Hoe 'durft' deze J. B. het te laten drukken: tiental- len Nederlandse kampbeulen (hij bedoelt in de be- waringskampen na de bezetting) zouden gruwelijk- heden bedreven hebben, die tienmaal zo erg waren als die waarvan Kotalla wordt 'beticht'!

Ik ken dat 'boekje' (hij bedoelt: brochure) van de in de oorlog hevig pro-Duitse v. d. Vaart Smit, die zelf ook wel wat heeft meegemaakt in de kampen, waarin hij door eigen schuld is terechtgekomen. Maar ik weet ook, dat wat door Duitsers in kampen in en buiten het vaderland is bedreven aan aller- gemeenste gruwelijkheden, honderd-duizend, beter: *miljoen malen* erger is geweest dan wat in Neder- landse kampen (helaas) is voorgevallen. Daarbij komt dat de nazi's hun smerigheden *methodisch*, *systematisch* bedreven naar een door hen gehan- teerd *stelsel* van langzame of snelle vernietiging. Wat in Nederlandse kampen is gebeurd geschiedde allermint volgens een gestelde methode, maar als explosie van wraak van de kant van eindelijk be- vrijde mensen, die vijf jaar lang met de nazi-laars getrapt waren. Dat is heel wat anders, meneer J. B., dan wat zij voor wie u het zo 'ruijterlijk' opneemt, gepresterd hebben aan miljoenen totaal onschul- digen, die zij weggeroofd hadden uit meer dan twin- tig landen.

Dat woordje 'ruijterlijk' heb ik tussen aanhalings- tekens gezet, omdat mijns inziens iemand, die zulke enormiteiten beweert, de *echte moed* moet tonen met volle naam en woonplaats te ondertekenen. Nu J. B. dat niet deed, blijft de mogelijkheid dat hij een gewezen delinquent is die, nog weinig schuldbe- wust zijn lichte gewetensdruk nog wat wil verlichten door zekere zaken om te draaien. Ondergetekende heeft in juli 1945 bij minister Schermerhorn geprotesteerd tegen de onjuiste toe- standen, die in Nederlandse bewaringskampen zijn voorgekomen. Heeft J. B. in de oorlog ook bij de mensen, die hij nu in bescherming neemt, geprotes- teerd tegen hun veelvoudige onmenselijkheden?

H. VAN LUNZEN

Nederlandse kampbeulen (3)

Het ingezonden stuk van J. B. (M en W van 4 maart) behoeft een rechtzetting.

Of de bedoeling van de internering na de oorlog naast voorlopige opsluiting in afwachting van be- rechting ook is geweest bescherming tegen de haat van het volk, is mij niet bekend. Wel is zeker, dat in geval van een bijtjesdag wellicht duizenden slachtoffers zouden zijn gevallen, waaronder mo- gelijk ook onschuldigen. Bij alle onzuiverheid en helaas ook mishandeling, de spoedige berechting van hen die in staat waren zich van goede rechts- kundige bijstand te verzekeren en het laten zitten van mensen die daartoe niet in staat waren (onder wie waarschijnlijk heel wat buitenkerkelijken, want de kerken hebben voor hun zieltjes erg hun best gedaan), stond ondanks alles 100 pct in tegenstelling met wat in de oorlog gebeurd was, het doen van recht voorop.

Opsluiting en berechting na de oorlog was een straf- maatregel tegen hen, die in meerdere of mindere mate verantwoordelijk waren voor hetgeen in de

1951	100	INDEX-CIJFERS
1952	100	van de kosten van het levensonderhoud voor gezinnen van hoofd- en
1953	100	handarbeiders (exclusief sociale lasten) volgens opgave van het Centraal Bureau voor de Statistiek.
1954	104	
1955	106	
1956	108	
1957	115	
1958	117	
1959	118	
1960	121	stijging 0,85%
1961	123	„ 2,54%
1962	127	„ 1,65%
1963	132	„ 3,25%
1964	140	„ 3,94%
1965	147	„ 6,06%
1966	156	„ 5,00%
1967	?	„ 6,12%

Hoe gaat dit verder?

In de brochure „Index-Benadering,

Hoe en Waarom" wordt

verteld op welke wijze „Aurora"

haar verzekerden een

zoveel mogelijk waardevaste

levensverzekering biedt.

N.V. LEVENSVZERKERING-MAATSCHAPPIJ

Aurora

Gebouw Aurora - Stadhouderskade 1a

Amsterdam - Telefoon 18 55 55

oorlog door de vijand en diens medestanders mis- daan was. Niemand zal er aan twijfelen, dat er in die kampen onrecht is begaan, dat er mishandelin- gen zijn gepleegd. Het boekje van dr. H. W. van der Vaart Smit ken ik. Maar de heer B. leze eens wat prof. Presser in 'Ondergang' over deze figuur schrijft. Waar haalt deze v. d. V. S. eigenlijk de brutaliteit vandaan om over wreedheden in Neder- landse kampen te schrijven. Misschien omdat hij 'bekeerd' is? Deze vroegere gereformeerde dominée is enige tijd geleden roomskatholiek geworden. On- langs kwam van hem bij Roomen in Roermond een boekje uit met de titel 'Geboren te Bethlehem' en een christelijk weekblaadje, dat er ingelopen is, schreef, in de recensie over een R.K.-theoloog. Zo'n vrome ziel toch.

Heer B.: van de 40 joden, die ik uit mijn omgeving kende, heb ik er twee teruggezien. De ca. 70 men- sen, waarvan ik wist dat zij voor hun houding tij- dens de oorlog met internering en/of berechting hebben geboet, zijn allen teruggekeerd.

Tot mijn spijt moet ook ik anoniem blijven. Ik werk nl. in een bedrijf, waar een ex-politieke delin- quent (die ca. zes jaar heeft gezeten) de scepter zwaait. Hij is nog niet van gedachten veranderd.

J. N.

(Ook de volle naam van de heer J. N. is bij de redactie bekend).

REKENSCHAP

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

voor wetenschap en cultuur,
wil een blad zijn voor de verdieping van de
humanistische overtuiging

In het maartnummer:

Meningen over het straffen.
Met bijdragen van A. D. Belinfante, M. Knap, P. A. Pols,
Th. van Raalte en anderen.

Folder op aanvraag

Het abonnement kan ieder kwartaal ingaan

**HUMANISTISCHE STICHTING
SOCRATES**

Postbus 114, Utrecht
Giro 582293

De Humanistische Stichting voor Huisvesting van Bejaarden te
Schiedam roept voor het binnenkort te openen

THURLEDEHUIS

(tehuis voor ca. 200 buitenkerkelijke bejaarden) te Schiedam
sollicitanten op voor de navolgende functies:

- Hoofd voor de huishouding
- Kok (hoofd van de keuken)
- 2 verpleegsters (dipl. A)
- Boekhouder (M.B.A.)

Indiensttreding augustus 1967

Salaris volgens richtlijnen N.F.B.

*Sollicitaties te richten aan de directeur van het Thurledehuis
de Heer R. Boxem, Dr. Kuyperslaan 34 te Schiedam.*

ANNONCES

Vakantie bij Kijkduin. Gem. kamer
m. gebr. keuken in parterre flat,
Thorbeckelaan, Den Haag. Tel. 070-
68 15 18.

Ambtenaar, weduwnaar 46 jaar met
jonge schoolgaande kinderen **zoekt
verzorgster** voor zijn gezin in Den
Haag. Intern en eventueel met kind.
Inlichtingen bij mevrouw A. Treurniet,
de Sav. Lohmanlaan 71, Den
Haag. Brieven onder no. 20 a/h
buro M en W.

Gevraagd: dame voor de huishou-
ding en verzorging van alleenwonende
dame in benedenhuis met c.v. in
Rotterdam-Blijdorp. Werkster aan-
wezig. Inwonend, weekends vrij.
Brieven onder no. 21 a/h buro M
en W.

Ruim 2½ jaar weduwe, in bezit van
eigen huis, A.O.W., gezond, onaf-
hankelijk, **zoekt kennis langs deze
weg** vriendschap, genegen samen
nog iets te genieten. Eenzaamheid
deed mij dit besluit nemen. Brieven
onder no. 19 a/h buro M en W.

Binnenkort zal verschijnen:

Geschiedenis van het Humanisme in Nederland
van Dr. A. L. Constandse

Verkoopprijs: f 8,90. Nu reeds te bestellen bij het Centraal Bureau
van het Humanistisch Verbond, Postbus 114, Utrecht door storting
of overschrijving op postrekening no. 30 49 60, met vermelding van
de titel van het boek.

het wonder

samengesteld door:

Drs. D. Braun O.F.M., P. N. Kruyswijk, Prof. Dr. G. A. Lin-
denboom, Ds. G. van Loenen, J. J. C. Marlet, zenuwarts, Drs.
J. G. van der Ploeg, Dr. D. H. Prins, Prof. Mag. Dr. E. C. F.
A. Schillebeeckx O.P., Ds. P. Simoons, Dr. I. Vijlbrief, Drs.
J. A. M. Weterman.
(Uitgave N.G.C. no. 26)

Verkrijgbaar bij het Centraal Bureau bij voorkeur door overschrij-
ving van f 1,50 op postrekening nr. 30.49.60 t.n.v. Humanistisch Ver-
bond, Utrecht met op het strookje de vermelding: N.G.C. nr. 26.

MENS EN KOSMOS

Gewijd aan de studie van godsdienst, wijsbegeerte en wetenschap
met hun grensgebieden, onder redactie van J. M. Hondius, Dr. H.
Groot, Mr. N. Kluwer, P. Krug en Dr. D. H. Prins.

*Abonnementsprijs f 15,- per jaar (6 nummers). Losse nummers
f 2,50.*

Vraagt toezending gratis proefnummer en catalogus van uitgaven op
geestelijk gebied bij de uitgever **N. KLUWER-DEVENTER**.

Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

Gezond natuurlijk leven is vegetarisch leven. Een gezaghebbend
oordeel over de modernste stromingen op voedingsgebied vindt u
in de „Vegetarische Bode”. Een proefabonnement voor zes nummers
ad f 2,50 zal u hiervan overtuigen.

Administratie: Admiraal de Ruijterweg 236 huis, Amsterdam W 2,
postgiro 9266.

BEZITSVORMING

samengesteld door Dr. W. Albeda, Dr. A. van Biemen, Ir. G. J.
Baat, Drs. H. J. D. Dieters, Drs. J. M. Th. Loeffen, Dr. E. Nord-
lohne, Drs. A. W. H. J. Quaadvlieg, J. Reehorst en Drs. J. M. den
Uyl.

Uitgave Nederlands Gesprek Centrum.

Verkrijgbaar bij het Centraal Bureau, bij voorkeur door overschrij-
ving van f 1,50 op postrekening nr. 30 49 60 t.n.v. Humanistisch
Verbond, Utrecht, met op het strookje de vermelding: N.G.C. no. 27.

Humanistische Correspondentiekring voor **huwelijkscontacten** op-
gericht door het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij
het leggen van contacten tussen personen, die een huwelijkspartner
zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht, gaarne 30 cent aan poszegels
insluiten.